

Mluvnické kategorie jmen

- Pád, číslo, rod, vývojové tendence v tvaroslovném systému jmen

Mluvnické kategorie jmen

- u jmen (podstatná, přídavná, zájmena, ohebné číslovky) určujeme **pád, číslo, rod**, popř. **životnost**
- mluvnické kategorie přídavných jmen, zájmen, číslovek vyplývají ze shody s podstatným jménem

1) Jmenný rod

- mluvnické rody jsou tři (přirozenými rody jsou pouze mužský a ženský)
- a) **mužský** (maskulinum)
- b) **ženský** (femininum)
- c) **střední** (neutrum)
- jmenný rod vyjadřují i některé slovesné tvary: přičestí trpné a minulé, přechodníky
- u většiny jmen je přiřazení k rodu čistě formální, jen u názvů osob a zvířat odpovídá mluvnický rod rodu přirozenému
- některá jména kolísají mezi rody (*esej*)

životnost:

- **životná** - shodují se tvary 2 a 4. pádu sg.
- **neživotná** – shodují se tvary 1. a 4. pádu sg.
- určuje se u mužského rodu
- biologická životnost se nemusí shodovat s mluvnickou životností (*sněhuláci roztáli*)
- kolísání mezi životností (*ledoborci i ledoborce*)

2) Jmenné číslo

- a) **číslo jednotné** (singulár) – vyjadřuje jednu skutečnost
  - b) **číslo množné** (plurál) – vyjadřuje více skutečností
- dvojnásobné číslo:
- ve staré češtině, pro označení dvou skutečností, zaniklo
  - zachováno v některých tvarech skloňování číslovek *dva, oba*, a názvů párových částí těla: *oči, uši, ruce, nohy, ramena, kolena, prsa*
  - u podstatných jmen nemusí skutečný počet odpovídat mluvnickému číslu:
    - a) **hromadná** – mluvnický tvar singuláru, označují více skutečností (*listí, prádlo, ptactvo*)
    - b) **pomnožná** – mluvnický tvar plurálu, označují jednu skutečnost (*brýle, nůžky, kalhoty*)
    - c) **látková** - mluvnický tvar singuláru, označují látku bez ohledu na množství (*voda, krev, cukr*)

3) Pád

- vyjadřuje závislost jména na jiném slově (nebo jeho nezávislost), tvarovou změnu slova

1.pád (nominativ) – kdo, co?

2.pád (genitiv) – koho, čeho?

3.pád (dativ) – komu, čemu?

4.pád (akuzativ) – koho, co?

5.pád (vokativ) – oslovení

6.pád (lokál) – o kom, čem?

7.pád (instrumentál) – kým, čím?

Různé významy syntaktické:

1.pád je pádem podmětu (*žák píše*)

2.pád bývá pádem neshodného přívlastku (*hřbet knihy*) i předmětu (*dotkl se souseda*)

3.pád bývá pádem předmětovým (*podobat se bratrovi*)

4.pád je pádem předmětu (*vidím žáka*)

5.pád nemá platnost větného členu

6. a 7. pád převážně příslovečné pády (*šel po ulici, jel tramvají*)

- všechny pády kromě 1. a 5. mohou být předmětné, přívlastkové, příslovečné

Různé významy věcné:

1.pád – původce děje (*pes štěká*)

2.pád – řada významů - ve spojení

a) s jiným jménem: přívlastňování (*pero mého otce*), původce děje (*výklad učitele*), cíl děje (*zapálení ohně*), částečnosti (*hrnek mléka*), vlastnosti (*muž vysoké postavy*)

b) se slovesem: cílový (*dosáhnout vytyčeného cíle*), odlukový (*zbavit se rýmy*), částečnosti (*přilil vody*), záporový (*nemá nejmenší naději*)

3.pád – pád dávání, prospěchu a přívlastňování (*patří to sestře*)

4.pád – cíl děje (*pokárala dceru*)

6. a 7. pád – různé okolnosti děje (*mával praporkem, jel na kole*)

Vývojové tendence v tvarosloví jmen

- především u jmen typu *kost, píseň* – jména typu *kost* přebírají tvary podle vzoru *píseň (lodi i lodě, lod'mi i loděmi)*
- m.a stř. rod 6.pád pl. = *balíčcích i balíčcích, střediscích i střediscích, jablcích i jablkách*
mužský rod 6.pád sg. = *v potoce i v potoku, jazyce i jazyku*
- jmenné tvary přídavných jmen nabývají výrazu knižního: *jsem toho dalek, bud' pamětliv*
- 2.pád zájmena *on: něj* – původně nespisovný, dnes neutrální
- 4.pád zájmena *ono: je* – dnes knižní, místo něho se užívá tvar *ho*
- 2. a 4.pád zájmena *já: mne* – dnes knižní, místo něho tvar *mě*
- tvary zájmena *jenž*: knižní